

Harp İstanbul’unda Macar Arkeolojisi: Konstantinopolis Macar Bilim Enstitüsü (1916–1918)

Gábor Fodor*

Özet

Bu yazının amacı, 1916 senesinde kurulan ve kapılarını Mondros Mütarekesi (1918) sonucunda kapatmak zorunda kalan Konstantinopolis Macar Bilim Enstitüsü’nü ve Osmanlı başkentindeki faaliyetlerini, şimdiye kadar araştırılmamış ya da yeterince incelenmemiş arşiv kaynaklarından elde edilen yeni sonuçlar ışığında tartışmaktır. Yazının ilk kısmında 1860’lı yıllarda İstanbul’da başlatılan Macar araştırmaları ve karşılıklı ziyaretler ile enstitünün kurulabilmesi için yapılan ikili görüşmeler ele alınacaktır. Sonraki bölümlerde, Beyoğlu’nda faaliyet gösteren kurumun profili, ağırladığı bursiyerler, onların çalışmaları ile Osmanlı ve Alman bilim çevreleriyle kurulmuş olan ilişkileri incelenecektir. Son bölümde ise enstitünün kapanışı ve sonraki dönemlerde yeniden açılma girişimleri ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Macar-Osmanlı ilişkileri, İstanbul, arkeoloji, Beyoğlu, bilim tarihi

Hungarian Archaeology in Istanbul during the World War I: Hungarian Science Institute in Constantinople (1916–1918)

Abstract

The aim of this article is to reveal the main scope of the Hungarian Science Institute in Constantinople, which was established in 1916 and closed as a result of the Mudros Armistice (1918), and its activities in the Ottoman capital, with the aid of new archival sources that have never or insufficiently been studied in the past. The first part of the article will discuss the beginning of Hungarian research in Istanbul in the 1860s and bilateral negotiations and mutual visits aiming at establishing the institute. In the following sections, the profile of the institute after it opened its doors in Pera, along with its scholars and their studies, and their relations with the Ottoman and German scientific circles of the city will be examined. The last section provides information on the closure of the institute and the attempts to reopen it.

Keywords: Hungarian-Ottoman relations, Istanbul, archaeology, Pera, history of science

Konstantinopolis Macar Bilim Enstitüsü’nün¹ yönetici konseyi, on yıllar boyunca araştırma merkezlerinin nerede ve ne zaman açılması gerektiğine dair ve Macaristan’ın dış kültür faaliyetleri üzerindeki tartışmalara nokta koyarak kuruluş toplantısını 21 Kasım 1916 tarihinde gerçekleştirdi. Bu girişim Macar kültür diplomasisi faaliyetleri dâhilinde bu şekilde kurumsallaşmış ilk yapı olma niteliğini de taşımaktadır. 1895’ten itibaren Roma’da, Vatikan arşivinin Macar kaynaklarını inceleme vesilesiyle kurulan gayri resmi bir Macar enstitüsü faaliyet göstermiş olsa da, İstanbul’daki kurumun sembolik önemi vardır. Bilim enstitüsünün açılışı, Macar dışişlerinin politikası ve kültürel hedefleriyle, dönemin ilgi odağında olan Turancılık felsefesinin birbirini destekleyen etkileriyle Veliiaht Jozef Francis ve başbakanlık müsteşarı olan Kuno Klébersberg’in destekleriyle gerçekleşebilmiştir.² Nitekim enstitünün ilk müdürü Paris’te ve Berlin’de eğitim görmüş sanat tarihçisi ve arkeolog Antal Hekler (1882–1940), Budapeşte Güzel Sanatlar Müzesi uzmanı ve aynı zamanda müsteşar Klébersberg’in akrabası idi.

* Macar Kültür Merkezi, gaborfodor@t-online.hu

¹ Bu yazıda kullandığım resmî isim Macarca aslından tercüme edilmiştir. Osmanlı kaynaklarında *Macar Müessesesi-i İlmiye* veya *İstanbul Macar İlmi Enstitüsü* olarak geçmektedir.

² Turancılık hakkında bkz. Tarık Demirhan, *Macar Turancıları* (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2000); Nizam Önen, *İki Turan: Macaristan ve Türkiye’de Turancılık* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005); Balázs Ablonczy, *Keletre Magyar! - A magyar turanizmus története* (Debrecen: Jaffa Kiado, 2016).

104 Enstitü 1917 yılının Ocak ayında, Beyoğlu'nda, Rue de Bayram (günümüzde Büyük Bayram Sokağı) no. 23 adresindeki kiralık binada faaliyetlerine başlamış ancak 1918 sonbaharında, Mondros Mütarekesi sonucu kapılarını kapatmak zorunda kalmıştır. Her ne kadar bu enstitünün faaliyetleriyle ilgili bilimsel makaleler hem Macarca hem de Türkçe yayımlanmış olsa da,³ şimdiye kadar kurumun kuruluş süreci, bursiyerlerin şahsi arşivleri, enstitünün fotoğraf arşivi ile Macar ve Osmanlı devletleri arasındaki müzakereler ve hatta enstitünün profili yeterince incelenmemiştir. Bu yazı, 1914 senesinde kapatılan Rus Arkeoloji Enstitüsü'nün ardından Osmanlı başkentinde kurulan bu ilk araştırma enstitüsünün tarihini, Osmanlı hükümetiyle olan ilişkilerini, bir buçuk senelik faaliyeti sırasında ele aldığı araştırma konularını ve gerek Osmanlı gerek de yabancı araştırmacılarla olan ilişkilerini ele alıyor.

Osmanlı Başkentinde Macar Bilimsel Araştırmaları

On Dokuzuncu Yüzyıldan I. Dünya Savaşı'na Uzanan Dönem

Macarlar ve Osmanlılar arasındaki ilişkiler uzun on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, özellikle de başarısızlıkla sonuçlanan 1848–1849 Macar İhtilali ve Bağımsızlık Savaşı'nın ardından bir yakınlaşma periyoduna girmiştir. Macar mültecilerin kabulü sadece Macar halkı üzerinde değil, Macar siyasetçiler ve bilim insanları üzerinde de büyük etki yaratmıştır.⁴ Kısmen bunlara da dayanarak Osmanlı arşivlerindeki ilk bilimsel çalışmalar ortaya çıkmıştır. Budin'in fethinin ardından ganimet olarak İstanbul'a götürülen eski Macar kodeksleri, Osmanlı dönemi Macaristan'ına ait kaynaklar ve Tekirdağ kasabasına on sekizinci yüzyılın başında yerleştirilen Prens II. Ferenc Rákóczi (ö. 1735) ve maiyetinde olanlarla ilgili araştırmalar vesilesiyle 1850'li yıllardan itibaren Macar ve Osmanlı başkentleri arasında yoğun bir araştırmacı trafiği yaşanmıştır.⁵ Ancak sürekliliği ve düzeni olmayan bu araştırmaları, Osmanlı arşivlerinin herkese açık olmaması ve evrakların sağlıksız koşullarda, düzensiz olarak tutulması da zorlaştırmıştır.⁶ Bu yüzden daimi bir araştırmacının İstanbul'a atanması ve hatta bir enstitünün kurulmasının gündeme gelmesi 1904'ü bulmuştur. Macar tarihçi ve siyasetçi Lajos Thallóczy (1857–1916), Prens II. Ferenc Rákóczi ve maiyetinde olanların naaşlarının iadesiyle ilgili müzakerelerde bulunurken prens ve annesi Ilona Zrínyi'nin defnedildikleri Saint Benoît Lisesi'nde şu tespitlerde bulunmuştur: “Doğuya Macar” diye hitap ettiğimiz sloganla ilgili insanın aklına ister istemez şu takılıyor: niye Boğaz kenarında uluslararası bir enstitüyü kurmuyoruz biz? Yabancı dilleri öğrenmeyi ve geçmişte olanlara daha yukarıdan bakmayı kim bizden daha çok ister ki?”⁷ Ancak kendisi bu soruları sorduktan sonra öğretim diliyle ve bunun Avusturya–Macaristan Monarşisi'ndeki olası siyasi yankısıyla ilgili kaygılarını dile getirerek fikrinden vazgeçmiştir.

Uzun müzakereler sonucu, 1906 senesinde Saint Benoît Lisesi kilisesi ile Tekirdağ ve İzmit mezarlıklarında gömülmüş Macar mültecilerin naaşları Macaristan'a gönderilmiştir. Bilimsel ilişkilerin sıkılaştırılmasının ardından daimi bir Macar araştırmacının İstanbul'a atanması da

3 Türkçede: Gábor Ágoston “Siyaset ve Historiografi: Macaristan'da Türk ve Balkan Çalışmalarının Gelişimi ve İstanbul'daki Macar Araştırma Enstitüsü,” *Türkler*, c. 3, der. Hasan Celal Güzel, C. Cem Oğuz ve Osman Karatay (İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 92–98; Melek Çolak, “İstanbul Macar Bilim Enstitüsü (1916–1918),” *Karadeniz* 3 (2009): 91–105; İngilizcede: Yavuz Sezer, “Hungarian Orientalism, Turanism and Károly Kós's Sztambul (1918),” *Centropa* 7, no. 2 (2007): 136–152. Macarçada: Gábor Fodor, “A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet megalapítása: titkos tárgyalások, tervek és kultúrdiplomácia,” *Keletkutatás* (İlkbahar 2019): 97–106; Norbert Nagy, *A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet története (1916–1918)* (Pécs: Balkán Füzetek 7, 2010); Gábor Tóth, “Az első külföldi tudományos intézet,” *Századok* 129, no. 6 (1995): 1380–1395.

4 Osmanlı İmparatorluğu'na sığınan Macar mültecileriyle ilgili bkz. György Csorba, “Az 1848–49-es törökországi magyar emigráció története,” *Hadtörténeti Közlemények* 2 (1999): 352–398; Musa Gümüş, *Osmanlı Modernleşmesinde Yabancılar: Leh ve Macar Mültecileri* (İstanbul: Libra Yayınları, 2019); Bayram Nazır, *Osmanlıya Sığınanlar: Macar ve Polonyalı Mülteciler* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2006).

5 Bahsedilen kodekslerden dört tanesi Sultan Abdülaziz döneminde (1869), otuz beş tanesi ise Sultan II. Abdülhamid döneminde (1877) Macarlara iade edildi. Aralarında “Korvina” olarak adlandırılan ve Kral Matthias'ın (hük. 1458–1490) özel kütüphanesine ait nadir ve çok değerli parçalar da vardı. Daha detaylı bilgi için bkz. Sezgin Topal Mızrak, “II. Abdülhamid Döneminde Türk-Macar Kültürel İlişkileri (Korvina Örneği)” (yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2017); “Çaylak” Mehmet Tevfik, *Yadigar-ı Macaristan Asr-ı Abdülhamid Hân*, haz. Tosun Saral, Emre Saral ve Fahri Sezer (Ankara: Türk Macar Dostluk Derneği Yayınları, 2009).

6 Yirminci yüzyılın başında bile evrak Eski Saray'ın (Topkapı Sarayı) nemli ortamında ve çuvallarda tutuluyordu. Ayrıntılar için İstanbul'daki ilk daimi Macar araştırmacının tuttuğu günlüğe bkz. Imre Karácson, *Konstantinápolyi tartózkodásom fő eseményei*, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (Ulusal Széchényi Kütüphanesi Yazma Eserler Arşivi OSZK Kt.) Quart. Hung. 2651.

7 Ildikó Arbanász ve György Csorba, “Magyar kutatók az isztambuli levél- és könyvtárakban a második világháború előtt,” *A kísérelt folytatódik. II. Nemzetközi Vámbéry Konferencia*, der. Mihály Dobrovits (Dunaszerdahely: Lilium Aurum, 2005), 23.

gerçekleşebilmiştir.⁸ Daha önceden Osmanlı metinlerinin Macarca tercümesiyle dikkat çeken rahip Imre Karácson, 1907–1911 arasında bu önemli görevi üstlenmişti. Karácson 1909'da Türk-Macar tarihî ilişkilerinin daha derin bir şekilde araştırılmasını hedefleyen bir bilim enstitüsünün kurulması düşüncesini Lajos Thallóczy'ye aktarırken Rus Arkeoloji Enstitüsü'nü örnek göstermiştir.⁹ O dönemin başbakanlık müsteşarı ve sonraki dönem kültür bakanı olan Kuno Klébersberg (1875–1932) tarafından da bu teklif tam destek görmesine ve Karácson enstitü müdürlüğüne de layık görülmesine rağmen Macar rahibin kan zehirlenmesi sonucu hayatını kaybetmesi bu projeyi geçici olarak durdurmuştur.¹⁰ Balkan Savaşları nedeniyle Karácson'un yerine ancak 1914'te Lipót Mosony atanmıştır.¹¹

I. Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı'daki Macar Girişimleri

Bir yandan Bosna'nın 1908'de Avusturya-Macaristan tarafından işgali ve Macarların Balkanlara yönelik ticari girişimleri, öte yandan da Turan Cemiyeti'nin (Macar Doğu Kültür Merkezi) 1910 senesindeki kuruluşu ve "Doğuya Macar" tabir edilen gayri resmi Macar devlet politikasının birbirini besleyen unsurları I. Dünya Savaşı'ndaki tarafları da belirlemiştir.¹² Avusturya-Macaristan Monarşisi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun aynı cephede bulunması Macar siyasetçi, bilim ve din adamlarını da harekete geçirmiştir. Mosony'nin görevi tarihi araştırmalarla sınırlı kalmamış, kendisi hem İstanbul'a ziyarette bulunan Macar siyasetçi ve bilim adamlarına eşlik etmiş, hem de bilim enstitüsünün kuruluşunda rol oynamıştır. Gerçekleştirilmesi planlanan projeler arasında İstanbul'da bir Macar lisesinin, bir Türk-Macar Tarih ve Dil Kurumu'nun,¹³ Darülfünun'da bir Etnografya ve Macar Dilleri Bölümü ile bir de Karşılaştırmalı Ural-Altay Dil Bölümü'nün kuruluşu da vardı.¹⁴

Yine aynı şekilde I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla kapitülasyonların kaldırılması sonucu sınır dışı edilen Fransız, İtalyan ve diğer İtilaf devletleri vatandaşı olan din adamlarının yerine Alman, Avusturyalı ve Macar Katolik Kilisesi'nin kendi rahiplerinin yerleştirilmesi amaçlanarak kutsal mekânların idaresi de ele alınmak istenmiştir.¹⁵ Bu proje kapsamında Kudüs'te ve İstanbul'da birer Macar Bilim (ve Arkeoloji) Enstitüsü ve Katolik misafirhanesi kurulacaktı.¹⁶ Bu kuruluşlarının ön hazırlıkları gerekçesiyle Suriye'ye Mihály Kmoskó,¹⁷ İstanbul'a ise Pál Schrotty adlı rahipler gönderilmiştir.¹⁸ Her iki Macar din adamına da Mosony yardım etmiştir.¹⁹ Macarların bu giri-

8 Karácson hakkında bkz. István Bene, *Karácson Imre élete és művei (1863–1911)* (Győr: Különlenyomat a Győri Szemle 1936. évi számából, 1936); Pál Fodor, "Karácson Imre (születésének 125. évfordulóján.)," *Keletkutató* (Sonbahar 1989): 109–114.

9 Bu nedenle Rus Arkeoloji Enstitüsü tüzüğü de Macarcaya çevrildi ve esas olarak alındı. Karácson aynı zamanda Türk Derneği'nin de kurucuları arasında yer almaktaydı. Onun sayesinde derneğin tek yabancı şubesi Budapeşte'de *Edebiyyat-ı Osmaniyye Cemiyeti* adında açıldı. Bkz. Germanus Gyula, "Turk Darnay," *Keleti Szemle* 10 (1909): 341–344.

10 Klébersberg Thallóczy'ya gönderdiği mektupta Bilim Enstitüsü'nün kuruluşuyla ilgili beş önemli mevzuya dikkat çekmiştir: Enstitü binası için yeterince büyük bir arsaya, dış görünümünden de hemen anlaşılabilir şekilde bir Macar evinin inşasına, bir kütüphaneye, enstitü tarafından yayımlanacak olan bir dergiye ve bir müdüre ihtiyaç duyulacağını vurgulamıştır. Arbanász ve Csorba, "Magyar kutatók," 45.

11 Orijinal soyadı Dangelmayer idi. En son yapılan araştırmalar Mosony'nin görevi ve o zamanların devlet politikasıyla ilgili de yeni bulgulara yol açmıştır. Bkz. György Csorba ve Gábor Fodor, "Mosony Lipót – történeti kutatás és magyar kultúrpolitika Konstantinápolyban 1914–1916," *Századok* 152, no. 2 (2018): 317–350. Türkçe olarak: György Csorba ve Gábor Fodor, "Lipót Mosony: Osmanlı İstanbul'unda Macar Tarih Araştırmaları ve Macar Kültür Siyaseti (1914–1916)," *Türk-Macar İlişkilerinin İzinde 20 Yıl. Prof. Dr. Melek Çolak Armağanı*, der. Yücel Namal (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2020), 249–272.

12 Bu politika özellikle Macarların Doğu'ya yönelik kültürel ve iktisadi girişimlerini kapsamaktadır. Ayrıntılar için bkz. Ablonczy, *Keletr Magyar!*

13 Mosony Lipót törökországi jegyzetei, 76–81. OSZK Kt. Fol. Hung. 3313.

14 "Magyar tanszék a konstantinápolyi tudományegyetemen," *Budapesti Hírlap*, 14 Ağustos 1915, 11.

15 Detaylar için bkz. Osman Nebioğlu, *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar* (Ankara: İş Bankası Yayınları, 1986).

16 Piskopos János Csernoch'un Din ve Eğitim Bakanı Béla Jankovich'a gönderdiği mektubu. Esztergom, 19 Ocak 1916. Österreichisches Staatsarchiv/Haus-, Hof- und Staatsarchiv (ÖStA. HHStA) Ministerium des Äußern. Politisches Archiv (PA) I 762. Generalia X/41.

17 István Ormos, *Egy életút állomásai. Kmoskó Mihály. 1876–1931* (Budapeşte: METEM, 2017).

18 Schrotty aynı zamanda Osmanlı topraklarında Türklerle birlikte savaşan Macar birliklerinin resmi askeri rahibi ve sahra papazı olup Suriye'den İzmir körfezine kadar ayınlar düzenlemiş ve askerlerinin günahlarını çıkarmıştır. Seyahatleriyle ilgili anılarını Macar Katolik dergisinde yayımladı. Bkz. Pál Schrotty, "Kisázsia szivében," *Katholikus Szemle* 31, no. 7 (1917): 599–614.; Pál Schrotty, "A török rivierán," *Katholikus Szemle* 32, no. 4 (1918): 336–350.

19 Bunun yanı sıra Mosony hem Kuno Klébersberg'e, hem dönemin kültür bakanı olan Béla Jankovics'a İstanbul'da kurulması planlanan ve maliyeti yüksek olan Macar okulunun yerine yarı parayla Macaristan'da eğitim gören, sayıları 150–200 arasında tahmin edilen Türk öğrencilerine Budapeşte'de bir yurdun, geri kalan meblağ ile ise St. Georgs-Kolleg'i örnek alarak Fransiskanların yönetiminde bir dini okulun kurulmasını defalarca dile getirmişti. Okulun üssü olarak Cadde-i Kebir (İstiklal Caddesi) üzerinde bulunan Santa Maria de Draperis kilise ve manastırına işaret edip, İtalyanların elinden alınması gerektiğini vurgulamıştır. Lipót Mosony'nin Kuno Klébersberg'e gönderdiği mektubu, Esztergom, 6 Aralık 1915. OSZK Kt. Fol. Hung. 3313. 76–81.

106 şimleri Osmanlı hükümetinin dikkatini de doğal olarak çekmiştir. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelere göre Estergon Piskoposu János Csernoch'un Mart 1916 tarihinde Aziz İstefan Cemiyeti (Szent István Társulat) toplantısında yukarıda belirttiğimiz hedefleri, yani bilim enstitülerinin kurulmasını ve bazı kilise ve manastırların el değiştirmesini açık bir şekilde ifade etmesinden birkaç gün sonra Budapeşte başşehbenderi Ahmet Hikmet'in (Müftüoğlu) (1870-1927) Hariciye Nezareti'ne gönderdiği raporuna bu konuşma tümüyle yansımıştır.²⁰

Bir Arkeoloji Enstitüsü mü Kuruluyor?

Türk-Macar siyasi yakınlaşma dönemi devam ederken hem Turan Cemiyeti'nin güç kazandığını, hem de Macaristan'daki bilim çevrelerinin, özellikle de arkeologların yoğun bir şekilde proje ürettiklerini gözlemliyoruz. Macar klasik dönem arkeolog ve filologlarının 1900'lerin başından itibaren dillendirdikleri, yurt dışında arkeolojik kazı yürütme talepleri ve Atina'da Macar Arkeoloji Enstitüsü'nün kurulma planı, Din ve Eğitim Bakanlığı'nın 1914 senesinde ilan ettiği bir proje yarışmasıyla tekrar gündeme gelmiştir. Yarışmaya davet edilen üç bilim insanı üç farklı proje teklifi sunmuştur: Filolog ve bizantolog Jenő Darkó (1880-1940) Frigya'da ve özellikle Hierapolis ve Laodikeia (Denizli) antik kentlerinde kazı yapmak istemiş, Kolozsvár Franz Jozef Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Başkanı olan Béla Pósta (1862-1919) Nusaybin'de bir Şark (Arkeoloji) Enstitüsü'nün açılmasını ve Irak ile Suriye'nin yanı sıra Kafkasya'da da kazıların başlatılmasını önermiştir.²¹ Üçüncü ve siyasilere beğenisini kazanan proje ise Antal Hekler tarafından sunulan ve özellikle Çukurova'daki Aya Tekla Kilisesi (Meryemlik) ile Olba antik kentine yönelik kazıların organize edilmesini içeren tekliftir.²²

Sirbistan'ın 1915 senesi sonbaharında yenilmesi ve Avusturya-Macaristan ordusu topçu bataryalarının Çanakkale'ye gitmelerinin ardından, Başbakan Kont István Tisza (1861-1918) Ocak 1916'da bir heyeti İstanbul'a gönderdi. Milletvekili ve aynı zamanda Macar tiyatro ve opera özel temsilcisi Miklós Bánffy (1873-1950) önderliğindeki heyetin amacı sosyal, bilimsel ve ekonomik konularda antlaşmalar yapmaktı. Konuşulacak başlıklar arasında hem bilim enstitüsü konusu, hem de arkeolojik seferler yer almıştır. İkili görüşmeler sonucu İstanbul'da, başlarında Ticaret Nazırı Ahmed Nesimi Bey'in bulunduğu, seçkin Osmanlı devlet adamı, akademisyen ve sanatçılardan oluşan on altı kişilik bir Türk-Macar Dostluk Derneği ile bir Macar Bilim Enstitüsü kuruldu; dernek himayesinde bir de Macarca kursu açıldı.²³ Bunun karşılığında 1917'de Turan Cemiyeti himayesinde Budapeşte'de yine on altı seçkin Macar şahsiyetten oluşan bir Macar-Türk Dostluk Derneği kuruldu. Viyana gazetesi *Neuigkeits-Welt-Blatt*'in haberine göre:

Macar Hükümeti tarafından İstanbul'da kurulan Macar Bilim Enstitüsü [Macar-Türk Dostluk Derneği'ni] etkin bir şekilde destekleyecektir. İstanbul'daki enstitü, Macar bilimlerine, Doğu'nun metropolünde Türk edebiyatı ve sanat tarihi ile diğer Türk bilimleri konularında yetişme fırsatı verecektir. Aynı zamanda Türk Üniversitesi, Macar dili ve edebiyatının yanı sıra Türk-Macar etnografisi için bir kürsü açmaya karar verdi.²⁴

Osmanlı hükümeti tarafında bütün bu projelerin hayata geçirilmesinde ve bilim enstitüsünün kuruluşunda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelenlerinden Bahattin Şakir'in (ö. 1922)

20 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA), HR.SYS. 2419/13 (1 Nisan 1916).

21 Pósta'nın projesi daha çok Turancılık akımından esinlenerek eski Macarların Doğu'ya uzanan köklerini araştırmak amacıyla yola çıkmıştır. Ayrıntılar için bkz. Zoltán Pallag, "Posta Béla és a Magyar Keleti Archeológiai Intézet terve," *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 2002-2003*, der. Márta Sz. Máthé ve Márta Magyari (Debrecen: Debreceni Déri Múzeum, 2003), 117-134 ve Zoltán Vincze, "A Keleti Intézet Pósta Béla-i terve," *Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára*, der. Sándor Pál-Antal et al. (Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2003), 640-657.

22 Hekler önerilerini 1915'te tipkibasım olarak da çıkarttı. Antal Hekler, *Emlékirat a Kisásziában tervezett magyar tudományos ásatások szervezése tárgyában* (Budapeşte: Franklin-Társulat, 1915).

23 *Neuigkeits-Welt-Blatt*, 11 Nisan 1916, 6. Kursun başlıca amacı Macaristan'a burslu olarak gidecek olan Türk öğrencilere hazırlık derslerinin verilmesiydi. Okulun József Avar adında bir Macar ve daha önce Macaristan'da eğitim görmüş Ömer Şükrü adından bir Türk öğretmeni vardı. *Az Est*, 29 Kasım 1921, 7.

24 *Neuigkeits-Welt-Blatt*, 11 Nisan 1916, 6. Bölüm başkanı olarak Türkolog Gyula Mészáros'un atanması Emre Dölen'e göre 27 Haziran 1916 tarihinde gerçekleşmiştir; bkz. Emre Dölen, *İstanbul Darülfünunu'nda Alman Müderrisler 1915-1918* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 83. Osmanlı Arşivi'ndeki bazı kaynaklar ise aynı senenin Ağustos ayına işaret ediyor: BOA, MV. 244/66 (22 Şevval 1334 [22 Ağustos, 1916]). Mészáros'un görevleri arasında Osmanlı hükümetinin onayıyla İstanbul'da bir etnografya müzesinin kurulması yer almış olsa da, bunu ancak yaklaşık on sene sonra Ankara'da gerçekleştirmeyi başarmıştır. Bkz. "Néprajzi múzeum Konstantinápolyban," *Ethnographia* 27, no. 7 (1916): 253. Ancak Peder Schrotty raporunda Mészáros'un başkanlık ettiği bölümün öğrencisi olmadığını aktarmıştır; bkz. Kalocsai Főegyházmegeyi Levéltár (Kalocsa Piskoposluk Arşivi. Bundan sonra: KFL), I. 1.a 132.ND Missio 1901-1918.

de önemli pay aldığını biliyoruz.²⁵ Fakat Büyükelçi Johann von Pallavicini'nin (1848–1941) tavsiyesi üzerine, savaş koşulları nedeniyle “arkeolojik kazılara izin isteme” konusu görüşmelerin önceden belirlenen başlıklarından çıkartılmıştır. Bilim enstitüsünde yer alacak bilim insanlarının Türk çevrelerin beğenisini kazanması gerektiği ve ancak sonrasında kazıların gündeme getirilmesinin sağlıklı olacağı kanısına varılmıştır. Aynı şekilde enstitünün resmen kabul edildiği de ileri bir tarihte ertelenmiştir.²⁶

İstanbul'daki Macar Evi

Macar heyetinin ziyareti sırasında bilim enstitüsü binası olarak bir evin kiralandığını ve hatta müdür olarak Lipót Mosony'nin düşünüldüğünü, fakat kendisinin antik dönem ve Bizans tarihiyle ilgilenmek istemeyip böylece fırsatı geri çevirdiğini, Mosony'nin Lajos Thallóczy'ya gönderdiği 30 Aralık 1916 tarihli raporundan öğreniyoruz.²⁷ Bu rapordan enstitünün profilinin haberlerde belirtilenlerden daha çok arkeolojiye dönük olacağını az çok anlayabiliyoruz. Söz konusu evin Fatih'in merkezinde, hâlâ Türk Macar dostluğunu simgeleyen Macar Kardeşler Caddesi üzerinde olması da tesadüf değildi: 1915'te Budapeşte'nin en saygın caddelerinden biri olan Müzeum Körút'un Sultan V. Mehmed Caddesi olarak isimlendirilmesinden iki sene sonra artık bir Macar Evi'nin bulunduğu ve Saraçhane Caddesi'nin uzantısı olarak tanımlayabildiğimiz 30–50 metrelik bir kısım Macar Kardeşler Caddesi adını almıştır.²⁸ Kiralanan evin bakımını 1916 sonbaharından itibaren, Darülfünun'daki Etnografya ve Macar Dilleri Bölümü'ne başkan olarak atanan ancak üniversite öğrencilerinin cephelere gönderilmesi sebebiyle öğrencisiz kalan Türkolog Gyula Mészáros (ö. 1957) üstlenmiştir.

1917 Ocak'ında kapılarını açan enstitü ise, yine Mészáros ve Wagon-Lits uluslararası seyahat şirketinin Türkiye bürosu şefi ve Pera Palas Oteli'nin müdürü olan József Martin'in yoğun

²⁵ Turán. *ATuráni Tásaság Folyóirata* 2 (1922): 124–125.

²⁶ Johann von Pallavicini'nin Avusturya–Macaristan Ortak Dışişleri Başkanı, István Burián'a yolladığı rapor. 11 Şubat 1916. ÖStA HHStA Ministerium des Außen. Politisches Archiv (PA) XII 467. L5. Bu fikre hem Başbakan Tisza, hem heyet lideri Bánffy katılmıştır.

²⁷ Mosony Lipót beszámolója Konstantinápolyban végzett kutatásairól (Lipót Mosony'nun İstanbul'daki araştırmalarıyla ilgili yıllık raporu). 30 Aralık 1916. OSZK Kt. Analekta 10.144.

²⁸ *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'dan Günümüze Türk-Macar İlişkileri* (İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2016), 446–451.

Konstantinopolis Macar Bilim Enstitüsü

Macar Bilim Enstitüsü'nün Araştırma Faaliyetleri

Beyoğlu'ndaki enstitü binası böylece 1916 yılının yaz aylarında yönetim kuruluna resmi başvuruda bulunan yedi kişiden seçilen beş bursiyeri ağırlamıştır: Mimar Károly Kós (1883–1977), klasik çağ arkeoloğu Zoltán Oroszlán (1891–1971), Bizantolog Péter Ralbovsky (1887–1917), Hristiyanlık arkeoloğu Ferenc Luttor (1886–1953) ve müdür Antal Hekler (şek. 2).³⁰ Hekler, bursiyerleri olası bir kazı çalışma ekibine uygunluk durumlarını göz önünde bulundurarak seçmiştir. Onların yanında kâhya ve hizmetçi olarak Krisztina Lukics ve Mária Milosevics adında iki de Macar kadın görevlendirilmiştir.

Müdür Hekler kurumun ilk döneminde bursiyerlerden özellikle Bizans tarihi ve arkeolojisi konusunda araştırmalar yapmalarını istemiştir. İlk amacı şehrin Bizans topografyasına yönelik araştırmalarda yer almaktır.³¹ Böylece Kós'tan hem şehir surlarının, hem de Tarihi Yarımada'nın 1:5000 ölçekli haritasını çizmesini (şek. 3a–3b), diğer kurum üyelerinden ise fark ettikleri, Bizans döneminden kalma binaları bu haritada işaretlemelerini istemiştir.

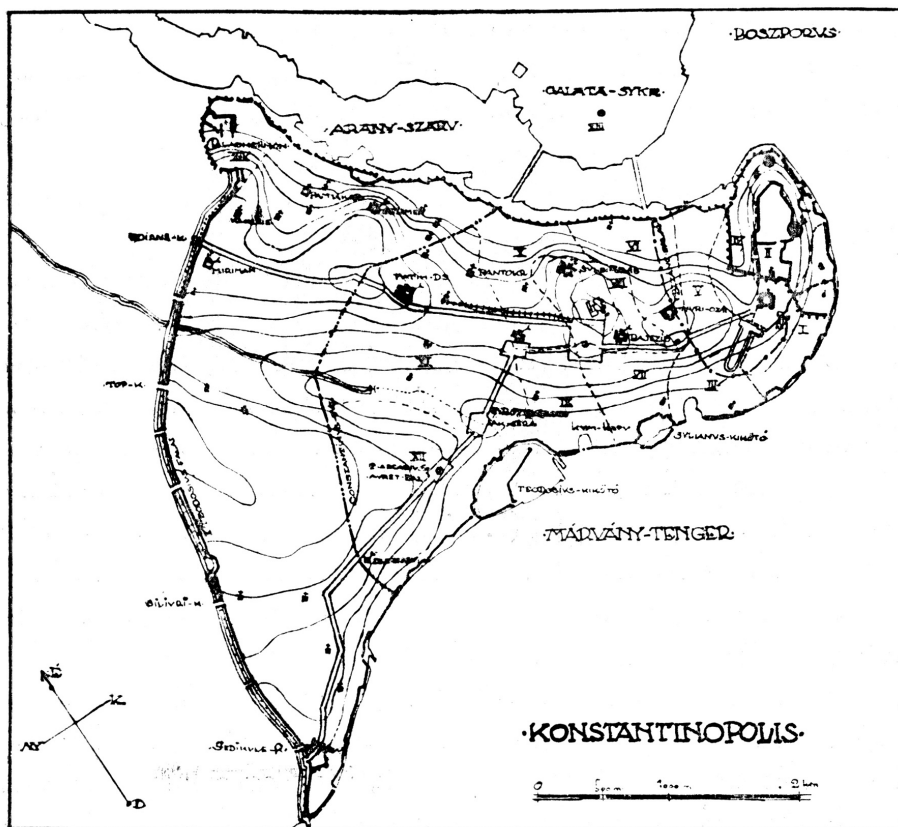

Şekil 2: Zoltán Oroszlán, Endre Ralbovsky, Antal Hekler, St. Georgs-Kolleg müdürü Peder Kajdi, Károly Kós ve Ferenc Luttor Burgazada'da. MNL K828.

29 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Macar Devlet Arşivleri Ulusal Arşivi, MNL OL) K828, 1. kutu. Ancak bahsedilen diğer planlardan savaş nedeniyle İstanbul'da sadece Peder Schrotty'nin yönettiği bir askeri refakathâne, Kont László Semsey'nin inisiyatifıyla hayata geçirilen Çapa'daki Macar Kızıl Haç Hastanesi ve Macaristan'a eğitim alma amacıyla gönderilen Türk öğrencilerine Macarca kurslarını veren József Avar adlı öğretmenin liderliğinde bir Türk-Macar okulunun kurulması gerçekleşebildi. Herhalde bu okul daha önce bahsettiğimiz Türk-Macar Dostluk Derneği himayesinde kurulan Macarca kursuyla aynıydı. Okulun kuruluşuyla ilgili bkz. KFL, I. 1.a 132.ND Missio 1901–1918. Peder Schrotty bu raporda Avar'ın atılmasıyla ilgili de kısaca değerlendirmede bulunmuştur. Avar, Türkçe bilmediğini ve şartlardan dolayı hayal kırıklığına uğradığını aktarmıştır. Avar'ın Temmuz 1917 tarihinde gönderdiği rapora göre altı sabit ve altı geçici öğrencisi vardı. Ancak Ağustos 1917 tarihinde adına gönderilen maaşını İstanbul'da hiç kimse teslim almadığından, Avar'ın bu tarihlerde artık Osmanlı başkentinden ayrılmış olduğunu varsayabiliriz. MNL OL, P 1384 Turáni Társaság, 2. d. Avar'ın misyonundan kısaca Balázs Ablonczy de bahsediyor, bkz. Ablonczy, *Keletr Magyar!*, 80. 30 Ferenc Luttor aslında enstitüye başvurmadan, Hekler'in tavsiyesi üzerine bursiyerler arasında alınmıştır. Aynı zamanda arkeolog Géza Fehér'in seçilmesine rağmen askeri hizmetinden dolayı ancak Mayıs 1918 bursiyer grubunun arasına katılabildi.

31 Bu konu 1800'lerin sonundan itibaren gündemini korurken I. Dünya Savaşı sırasında yangınların sebep olduğu tahribatlar sonucu alevlenmiştir. Bu konudaki ilk harita için bkz. Alexander van Millingen, *Byzantine Constantinople. The Walls of the City and Adjoining Historical Sites* (Londra: J. Murray, 1899), 19. Bilindiği gibi bu konudaki önemli ilerlemeler 1920 ve 30'lu yıllarda Galatasaray Lisesi öğretmeni olan Ernest Mamboury tarafından kaydedilmiştir.

Şekil 3a-3b:
Károly Kós'un hazırladığı iki
Tarihi Yarımada haritası
(Kós, *Sztambul, várostörténet
és architektúra*).

110 Roma ve Atina'daki yabancı araştırma kurumlarında olduğu gibi bursiyerler haftada iki kez çalışmalarını ve edindikleri yeni bilgilerle ilgili sunum yapmışlar; bu sunumlar enstitünün resmi tutanağı olarak da nitelendirebildiğimiz defterde kaydedilmiştir.³² Bu toplantılarda daha önce belirttiğimiz gibi yoğunlukla klasik çağ sanatı, Bizans tarihi ve güncel arkeoloji kazılarının yeni çıkan incelemeleri yer almıştır.³³ Bursiyerlerin yanı sıra Âsâr-i Atika danışmanı Eckhard Unger (Topkapı Sarayı'ndaki kazılar), Viyana Üniversitesi'nden sanat tarihçisi Heinrich Glück (Sasani ejderha rölyefleri 1-2, Türk hamamları),³⁴ Darülfünun'dan Heinrich J. Mordtmann (Budin kalesinin fethiyle ilgili bazı ek bilgiler), Urartu uzmanı Friedrich Lehmann-Haupt (İon sütun başlıklarındaki bitkisel motifler) konuşmalar yapmıştı. Dinleyiciler arasında ise Atina'daki Avusturya Arkeoloji Enstitüsü müdürü Georg Karo, enstitü sekreteri Otto Walter, Alman ve Avusturyalı bilim insanları, İstanbul Alman ve Avusturya-Macaristan elçilikleri çalışanları, Âsâr-i Atika Müdürü Halil Edhem Bey, İstanbul'da yerleşik Macarlardan İtfaiye komutanı Kont Ödön Széchenyi Paşa ile Gyula Mészáros ve Amiral Wilhelm Souchon, Goeben Zırhlısı kaptanı Carl Humann ve Avusturya-Macaristan Askeri Ateşesi Jozef Pomiankowski de yer almışlardır.³⁵ Araştırmaların yanı sıra saha çalışmalarına da yer verilerek Tekfur Sarayı, Anemas Zindanları (Blachernai Sarayı), Yerebatan Sarnıcı, Kariye Camii, Eyüp ve Üsküdar mezarlıkları, Burgaz Adası ve Büyükağa da bursiyerlerce ziyaret edilmiştir. Sonraki dönemlerde planlanan bir Bursa gezisi ve diğer saha incelemeleri ise tifo salgınından dolayı gerçekleşmemiştir.³⁶ Bilimsel çalışmaların gereği olarak bir kütüphane oluşturulmuş, bağışlanan kitaplar dışında Leipzig'deki H. W. Hiersemann adlı kitapçıdan kitap siparişleri verilmiştir.³⁷

Müdür Hekler, 9 Nisan 1917 tarihli şahsi mektubunda enstitüye bir fotoğraf makinesi satın aldığını aktarır.³⁸ Makinenin özellikle Károly Kós için önemli olduğu bilgisini de paylaşan Hekler, ilk aylarda her şeyden memnun olduğunu ve enstitünün başarılı bir şekilde işe koyulduğunu yazar. Tek sıkıntı savaş nedeniyle sürekli artan gıda fiyatlarıdır. Bursiyerler arasından özellikle Kós, eşine yazdığı mektuplarında, aldıkları maaşın sürekli değer kaybettiğinden ve neredeyse aç kaldıklarından şikâyetçidir.³⁹ Fotoğraf makinesinin ise işe yaradığını ve Macar Devlet Arşivi'nde bulunan yüzden fazla negatiften oluşan fotoğraf koleksiyonunun Károly Kós tarafından çekildiğini, 1917 senesinde Kós'u ziyaret etmek üzere İstanbul'a gelen mimar Géza Maróti'nin anılarından biliyoruz (şek. 4-5).⁴⁰

Antal Hekler, Âsâr-i Atika Müzesi Müdürü Halil Edhem Bey ve arkeolog Theodor Makridi Bey'le defalarca şahsen görüşmüş, görüşmelerde olası Macar kazılarının konusu ele alınmıştır.⁴¹ Hekler'in Müsteşar Klébersberg'e gönderdiği gizli raporlarından ve şahsi mektuplarından, savaş bittikten sonra Kapıdağ Yarımadası'ndaki Kyzikos antik kentindeki arkeolojik incelemelere Osmanlı Devleti tarafından onay verildiğini anlayabiliyoruz.⁴² Hekler ayrıca Halil Edhem Bey'in özel bir isteğini yerine getirerek, bir zamanlar Makridi Bey'in kazı yaptığı Taşoz adasında kaybolan bir antik kadın heykel başının Avusturyalı bir koleksiyoner tarafından Müze-i Hümayun'a iade edilmesinde de önemli rol oynamış,

32 Defter, sekreter Zoltán Oroszlán'ın şahsi arşivindedir. Bkz. ELTE Egyetem Könyvtár és Levéltára (ELTE Üniversitesi Kütüphanesi ve Arşivi, ELTE EKL), fond no: 401.

33 Sunumlardan örnekler arasında, Ferenc Luttor, "Bizansın son günleri, Aziz Sergius ve Bacchus Kilisesi"; Károly Kós, "İslam sanatı"; Péter Ralbovszky, "İki yazıtın açıklaması"; Antal Hekler, "Corneto'daki Etrüsk fresklerle ilgili düşünceler" sayılabilir.

34 Enstitüde verdiği konferanslarıyla ilgili o dönem yayınları için bkz. Heinrich Glück, *Die beiden Sasanidischen Drachenreliefs: Grundlagen zur seldschukischen Skulptur* (İstanbul: Kaiserlich Osmanischen Museen, 1917); *Probleme des Wölbungsbaues: Die Bäder Konstantinopels und ihre Stellung in der Baugeschichte des Morgen und Abendlandes* (Viyana: Halm & Goldmann, 1921); *Die Kunst der Osmanen* (Leipzig: Seemann, 1922); *Die Kunst der Seldschuken in Kleinasien und Armenien* (Leipzig: Seemann, 1923).

35 Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóintézet Művészettörténeti Intézete Levéltára (Macar İlimler Akademisi Hümaniter Bilimleri Araştırma Merkezi Sanat Tarihi Kurumu Arşivi. Bundan sonra: MTA BTK MI), MKCS C. I. 76/22.1, Antal Hekler'in bilinmeyen kişiye yazdığı mektubu (7 Mayıs 1917).

36 BOA, MF.MKT. 1231/81 (14 Muharrem 1336 [30 Ekim 1917]); DH.EUM.5.Şb. 50/32 (19 Muharrem 1336 [4 Kasım 1917]).

37 MNL OL K 828 1. kutu.

38 MTA BTK MI, MKCS C. I. 76/22.1, Antal Hekler'in bilinmeyen kişiye yazdığı mektubu. 9 Nisan 1917.

39 Benkő Samu, der., *Édes Idám. Kós Károly levelei feleségéhez* (Kolozsvár: Polis, 2011), 54-55.

40 Maróti Géza emlíkiratái. *Lapis Angularis IV. Források a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből* (Budapeşte: Magyar Építészeti Múzeum, 2002), 95.

41 Bir sefer Halil Bey'in yanına Georg Karo, Otto Walter ve Bergama/Pergamon kazısıyla ün kazanmış Carl Humann ile beraber gitmişlerdir.

42 Antal Hekler'in Kuno Klebersberg'e gönderdiği 96/1917 numaralı gizli raporu. MNL OL K828.

Şekil 4: Burgazada'da Károly Kós ve Géza Maróti. MNL K828.

Şekil 5: Burgazada'da Aziz Theokoryphotos manastırı. MNL K828.

Artemis Polo Mabedi'nde iki ayrı parça halinde bulunan baş ve heykel, 1921 senesinde birleştirilmiştir.⁴³

Geniş katılım ile gerçekleşen, ilk dönemin kapanış konferansında müdür Hekler "Antik Yunan Sanatında Tanrı İdeali ve Tasvir," Glück ise "Türk Sanatı" başlığı altında iki ayrı sunum yaptı. Enstitü, bu sunumların genişletilmiş şeklini, Mordtmann'ın bir önceki konferansıya beraber Macarca ve Almanca olmak üzere kitap halinde yayımlamıştır.⁴⁴ Fakat hem içeriğini hem de uzunluğunu göz önünde bulundurarak, enstitü yayınların en önemlisinin mimar Károly Kós'un İstanbul üzerine yazdığı ve Tarihi Yarımada'ya yönelik çağdaş şehir planlama önerilerini sıralayan, 1918'de Macarca olarak piyasaya sürülen eser olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz (şek. 6).⁴⁵ Enstitü kapandıktan beş sene sonra, aynı serinin parçası olarak, 1923 yılında Bizantolog Gyula Moravcsik'in Pantokrator Manastırı üzerine yazdığı tezi çıkmıştır.⁴⁶ Aynı dönemde planlanan üç eser taslak halinde kalmış olsa da iki tanesi başka yollardan yayımlanmıştır.⁴⁷ Celal Esad'ın (Arseven) *Constantinople: De Byzance à Stamboul* adlı kitabının bu

43 Yirminci yüzyılın başında Taşoz Adası Avusturya-Macaristan Konsolosu ve tüttün tüccarı olan Adolf Wix (sonra Adolf Zsolnay) (1866–1932) özel koleksiyonunda yer alan heykel başı, Hekler'in aracılık yaptığı bir takas işleminin ardından Karadeniz Ak-Alan kazısında bulunan bazı rölyefler karşılığında geri verilmiştir. Bkz. Antal Hekler, "Museum für bildende Kunst in Budapest. Ausstellung thasischer Funde," *Archäologischer Anzeiger, Beiblatt zum Jahrbuch des Archäologischen Instituts* 36, no. 3–4 (1921): 297–308. Heykel hâlen İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndedir; bkz. Sheila Dillon, *The Female Portrait Statue in the Greek World* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 142–143.

44 Bkz. Henrik Glück, *Török művészet* (Budapeşte; İstanbul: Franklin-Társaság, 1917); Glück, *Türkische Kunst. Vortrag, gehalten in der Sitzung des Ungarischen Wissenschaftlichen Instituts in Konstantinopel am 5. Mai 1917* (Budapeşte; İstanbul: Druck des Franklin-Vereins, 1917); Antal Hekler, *Isteneszmény és portait a görög művészetben* (Budapeşte; İstanbul: Franklin-Társaság, 1917); Hekler, *Götterideale und Porträts in der griechischen Kunst. Vortrag, gehalten in der Sitzung des Ungarischen Wissenschaftlichen Instituts in Konstantinopel am 5. Mai 1917* (Budapeşte; İstanbul: Druck des Franklin-Vereins, 1917); Johannes Heinrich Mordtmann, *Adalék Buda 1526-iki elfoglalásához* (Budapeşte; İstanbul: Franklin-Társaság, 1918); Mordtmann, *Zur Kapitulation von Buda im Jahre 1526. Mitteilungen des Ungarischen wissenschaftlichen Instituts in Konstantinopel* (Budapeşte; İstanbul: Druck des Franklin-Vereins, 1918).

45 Károly Kós, *Sztambul, várostörténet és architektúra* (Budapeşte; İstanbul: Franklin-Társaság, 1918); Türkçede bkz. Károly Kós, *İstanbul: Şehir Tarihi ve Mimarisi* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016).

46 Gyula Moravcsik, *Sz. László leánya és a bizánci Pantokrator-Monostor* (Budapeşte; İstanbul: İstanbuli Magyar Tudományos Intézet, 1923).

47 Planlanan: Ferenc Luttor, *A Zeirek Kilissé Dsami (Pantokrator)*; Henrik Glück, *A Hebdomon es maradványai Makriköiben*; Henrik Sitte ve Antal Hekler, *Két Thasosi női szobor a konstantinápolyi Ottomán Múzeumban*. Bu son yayın konu olarak Taşoz adasında bulunan ve sonralarında Hekler'in zahmetleri sonucu birleştirilen antik kadın heykelini alacaktı, fakat bu haliyle yayımlanmamıştır. Yayımlananlar: Ferenc Luttor, *Konstantinápoly* (Szombathely: Nemzedékek Sajtóvállalat, 1918); Heinrich Glück, *Das Hebdomon und seine Reste in Makriköy, Untersuchungen zur Baukunst und Plastik von Konstantinopel* (Viyana: Staatsdruckerei, 1920).

SZTAMBUL

VROSTRTNET S-ARCHITEKTRA

IRTA : KS-KROLY.

seri kapsamında yeniden yayımlanması ve diğer kitapların Türkçeye evrilmesi de gündeme gelmiş ancak bu bilinmeyen bir sebepten gerçekleşmemiştir.⁴⁸

Enstitü, kuruluşundan bir sene sonra ev sahibiyle yaşanan anlaşmazlıklar ve artan kira fiyatlarından dolayı taşınmaya mecbur kalmış ve yine Beyoğlu'nda Rue de Agha Hamam (bugün Turnacıbaşı Caddesi) no. 2 adresine geçmiştir. Ancak taşınmadan önce farklı planlar da masaya konulmuştur. Müdür Hekler, Alman elçilik binasının yanındaki boř araziye göz dikerken, Almanların İstanbul'da inřa etmeyi planladıkları Alman-Türk Dostluk Evi'nin fikrinden esinlenen Macar siyasetçiler de Ayasofya'ya yakın yaklaşık 3000 m²'lik bir arazide bir Türk-Macar Dostluk Evi'nin yapımını gerçekleştirmek üzere İstanbul'a gelmişlerdir. Yine Mikls Bnffy ve Turan Cemiyeti başkanı Pl Teleki'nin öncülük ettiği heyet, Dostluk Evi'nin kuruluşuyla ilgili müzakerelerde bulunmuştur.⁴⁹ Planlara göre enstitü de bu binaya taşınacaktı. İstanbul'da inşası planlanan ancak gerçekleşemeyen bu evin bazı izimleri *Magyar Iparmvészet* adlı dergide 1917'de yayımlanmıştır.⁵⁰ Sonuç olarak, Dostluk Evi daha önce enstitü merkezi olarak kiralanmak istenilen Fatih'teki Macar Evi olmuştur.

Ancak, taşınma esnasında enstitü çalışanlarının sayısı azalmıştır. Pter Rubovszky'nin beklenmedik lm, Ks'un Veliaht Prens Jzsef August'un Grgny'deki av şatosunun tasarımı çalışmalarıyla görevlendirilmesi ve Ferenc Luttor'un kendi isteğiyle ayrılması ekibin küçülmesine sebep olur. Yeni katılanlar arasında tarihi ve kütüphaneci Ferenc

48 MNL OL K828. 2. kutu.

49 *Pesti Hrlap*, 1 Mayıs 1917, 10.

50 *Magyar Iparmvészet* 20, no. 4 (1917): 91–92. Istvn Szirontai Lhotka adlı mimarin çizimlerinde Macar mimari ge-
neklere uygun, tek katlı, içerisinde görkemli bir salon, bir kütüphane ve bir sergi salonu içeren bir evi görmekteyiz.

Zsinka'yla arkeolog Géza Fehér vardır. Hekler enstitüdeki arkeoloji yoğunluğunun farkında olarak ve Osmanlı hükümetinin kuşkusunu fazla uyandırmamak için bir Türkolog/dilbilimcinin kalıcı ekibe katılmasını önerir; ancak savaş yıllarında bu neredeyse imkânsızdır. En çok istediği Gyula Németh (1890–1976) Budapeşte Üniversitesi Türkoloji Bölümü başkanlığına yeni geçtiği için, Lajos Fekete (1891–1969) ve sonraki dönemin en tanınan Bizans uzmanı Gyula Moravcsik (1892–1972) ise esir kamplarında tutulduklarından bursiyerlere katılamazlar. İkinci ve üçüncü dönemlerde yabancı konuşmacılar arasında arkeolog Theodor Wiegand, Evkaf Müzesi uzmanı ve sanat tarihçisi Armenag Bey Sakisyan (Sakızıyan) ve yine Alman araştırmacılar Mordtmann, Lehmann-Haupt, Unger ve Babinger vardır. Bursiyerler ağırlıklı olarak klasik çağ sanatı ve arkeolojisi üzerine yoğunlaşmaya devam ederken, Glück ve özellikle Armenag Bey sayesinde Müdür Hekler'in ilgisi İslam sanatına ve sanat tarihine dönmüş, enstitünün geleceğini bu konuların daha derin bir şekilde araştırılmasında görmeye başlamıştır. Mimar Kós da ayrılmadan önceki dönemde dikkatini özellikle Mimar Sinan'a yoğunlaştırıp bir Sinan monografisi üzerinde çalışmak gerektiği kanısına varmıştır.⁵¹

Bilim Enstitüsü'nün Resmi Statüsü

Türk ve Macar siyasetçiler arasındaki ilişkiler savaş yıllarında her ne kadar sorunsuz gözükse de ve Bahattin Şakir'in yanı sıra Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey (1876–1926) de bilim enstitüsünün resmi kabulüyle ilgili devreye girseler de, kurumun yasal konumu 1918'e kadar iki devlet arasında tartışma konusudur. Bursiyer Ferenc Zsinka'nın şahsi mektuplarında enstitünün kapanışına dek resmi olarak kabul görmediğini ve Osmanlı Devleti tarafından Viyana Müzesi'nin bir şubesi olarak nitelendirildiğini görüyoruz.⁵² Fakat yine Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki belgelere göre iki devlet arasındaki görüşmeler 1917–1918 arasında da hız kesmeden devam ediyordu. Osmanlı hükümeti, bir yandan kurumun işleyişini, Osmanlı Cemiyetler Kanunu'yla, Roma ve Atina'da bulunan Alman Arkeoloji Enstitüleri'nin yasal statüsünü esas alarak yürütmek istiyordu. Bir yandan da kapitülasyonların kaldırılmasının ardından özellikle Batılı ülkelere yeni bir örnek teşkil etmemeye çalışıyordu. Avusturya-Macaristan Monarşisi Ortak Dışişleri Başkanı ve Elçi Pallavicini de Osmanlıları kışkırtmamak adına fazla baskı kurmadan resmi işlemleri olabildiğince uzatmaya, her şeyi savaştan sonraya bırakmaya gayret göstermiştir.⁵³

Ancak 1916'daki müzakereler esnasında, enstitünün kurulmasına izin verilmesi halinde Osmanlılar tarafından neler istenebileceği konusunda Başşehbender Ahmet Hikmet'in bazı önerileri olmuştur. Bunlardan bir tanesi 1900'lerin başında hayatını kaybeden, bir zamanların Budapeşte başşehbenderi Feridun Bey'in vasiyetini yerine getirmektir.⁵⁴ Feridun Bey, vefat etmeden önce servetinden Türk öğrencilere, Macaristan'daki tahsilleri esnasında burs verilmesini istemiştir. 500 bin frank değerindeki servetinin kefilisi olarak Macar İlimler Akademisi tayin edilmiş, fakat bundan 240 bin frankın iadesi Feridun Bey'in ailesi tarafından talep edilince, geri kalan meblağ esas alınarak bir Feridun Vakfı kurulmuştur.⁵⁵ Yine işler planlandığı gibi yürümemiş ve bursu Türk öğrencilerden daha çok Macar şarkiyatçılar almışlardır. Buna ilaveten Zigetvar'da, Buda Kalesi'nde ve Budapeşte'de Kodály Körönd adlı merkezi bir meydana bulunan ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı mücadele eden Miklós Zrínyi ve Kral Matthias gibi önemli Macar kahramanlarının heykellerinden, Türk simgelerinin ve bayraklarının kaldırılması istenmiştir. Söz konusu anıtlarda bu simgeler hâlâ mevcut olduğundan, bu talebin yerine getirilmediğini anlayabiliyoruz.

51 Başlatılan bu araştırmaların sonucu olarak ancak 1932 yılında Mimar Sinan'la ilgili bir Macarca makale yayımlanmıştır. Makalenin Türkçe versiyonu için bkz. Kós, *İstanbul*, 195–208.

52 Ferenc Zsinka'nın bilinmeyen bir kişiye yazdığı mektubu. 11 Mart 1918. OSZK Kt, F 713.

53 BOA, BEO. 4486/336411 (5 Zilhicce 1335 [22 Eylül 1917]) ve Din ve Eğitim Bakanlığı'nın 21439/1918/IV. sayılı ve 13 Şubat 1918 tarihli resmi yazısı. ÖStA HHStA Ministerium des Äußern. Politisches Archiv (PA) XII 467. L5.

54 BOA, MF.MKT. 1215/62/01 (1 Nisan 1916).

55 Mária Nyíri, "A Feridun Alapítványról," *Ósi Gyökér* 3 (2005): 33–39.

Enstitünün Kapanışı ve Mirası

1918 senesi yaz aylarında müdür ve bursiyerler arasındaki sinerji bir şekilde bozulmuştur. Müdür Antal Hekler Budapeşte Üniversitesi kürsüsüne alındığı için yerine sonraki yılların etkili Macar tarihçisi Gyula Szekfű (1883–1955) atanacaktı. Sekreter Oroszlán'ın da Hekler ile arası, Budapeşte'deki Güzel Sanatlar Müzesi'nde açılması planlanan pozisyonu almak için uğraşırken bozulur.⁵⁶ Nitekim Mondros Mütarekesi nedeniyle Avusturya-Macaristan vatandaşlarının Osmanlı topraklarını terk etme zorunluluğu, çalışmaları tamamen imkânsız hale getirmiş, bursiyerlerin İstanbul'dan ayrılması gerekmiştir. Bir tek enstitünün kütüphanesini güvenli bir yere yerleştirmek için sekreter Zoltán Oroszlán geride kalmıştır. Kitaplar Vatikan elçiliğinin başkâtibi Joseph Pompilj yardımıyla Pangaltı'daki Saint Esprit Kilisesi'nin kriptasında saklanmıştır (şek. 7).⁵⁷

1918'de Zoltán Oroszlán nice zorluklar arasında ancak Macaristan'a ulaşabilmiştir. İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından işgalinin ardından Avusturya-Macaristan vatandaşları Anadolu yakasına sürgün edilirken, Oroszlán da ilk önce Fransa'ya esir olarak gönderilecekti. Ancak Macar bilim adamı son çözüm olarak sürgün edilenlere tahsis edilmiş ve harap halde olan Reşid Paşa Vapuru'na binip 1400 kişiyle birlikte Trieste istikametine doğru Osmanlı başkentini terk etmeyi başarmıştı.⁵⁸

Şekil 7: Saint Esprit Kilisesi kriptası. Fotoğraf: Gábor Fodor, 2018.

⁵⁶ Antal Hekler'in Zoltán Oroszlán'a gönderdiği mektubu, 22 Temmuz 1918. ELTE EKL, Fond No: 401.

⁵⁷ MNL MOL K 653, 17/8.

⁵⁸ MNL MOL, K 73 19. paket. Emre Saral, "Mondros Mütarekesi Sonrasında Türk Cephelelerinde Faaliyet Gösteren Avusturya-Macaristan Askerlerinin Memleketlerine Geri Dönüşleri," *19 Mayıs'ın 100. Yıldönümünde Atatürk ve Türk İstiklali Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2020), 586–598.

Enstitüyü tekrar açmak için defalarca denemeler olmuş, hatta Macaristan devlet bütçesinde enstitünün 1920'li yılların ortasına dek konusu geçmişti. Oroszlán da 1-20 Haziran 1926 tarihleri arasında İstanbul'a dönerek hem ipotek altına alınan eski demirbaşları, hem de kütüphaneyi geri almayı başarmıştı. Büyükelçi László Tahy'nın (1881-1940) yardımıyla sonuç olarak kütüphane Alman Arkeoloji Enstitüsü'ne teslim edilip çekilen fotoğrafların negatifleri de Budapeşte'ye götürülmüştü.⁵⁹ Oroszlán bilim enstitüsünün tekrar açılmasıyla ilgili olarak da Türk yetkilileriyle istişarede bulunmuş olmasına rağmen bu talep ancak Mustafa Kemal Atatürk'ün özel isteği gereği 1935'te ve yeni başkent olan Ankara'da gerçekleşebilmişti. Ne var ki o dönem kurulan enstitü Ankara Üniversitesi'ne entegre olup günümüze dek Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Hungaroloji Anabilim Dalı olarak faaliyetlerine devam etmiştir.⁶⁰ Yaklaşık bin ciltten oluşan kütüphane II. Dünya Savaşı sırasında Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün kapanmasıyla beraber İstanbul Üniversitesi'ne teslim edilirken, 1947-1948 yıllarında Ankara Üniversitesi'nin meşhur Hungaroloji hocası olan Tibor Halasi-Kun'un gayretleri sonucu Ankara'ya nakledilmişti.⁶¹

Son zamanlarda yapılan incelemeler sonucu bilim enstitüsünün orijinal kaşesini taşıyan kitaplardan 58 tanesi Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesi'nde tespit edilip tarandı. Aralık 2013 tarihinde ise Türkiye ve Macaristan devletlerinin anlaşması sonucu İstanbul'da yine bir Macar Kültür Merkezi'nin açılışı Macaristan Başbakanı tarafından gerçekleştirildi.⁶²

Sonuç

On dokuzuncu yüzyılın ortalarında İstanbul'da başlatılan, Macarların tarihine yönelik araştırmalar vesilesiyle Macar siyaset, kültür ve bilim insanlarının Osmanlı başkentinde uzun zamandır kurmak istedikleri Macar Bilim Enstitüsü'nün açılması, nihayet I. Dünya Savaşı koşulları içerisinde gerçekleşebilmiştir. Ancak önceki dönemlerde hep bir Türk-Macar tarih araştırma merkezi olarak hayal edilen kurum, ilk andan itibaren daha çok bir arkeoloji, hatta bir Bizans araştırma enstitüsü olarak faaliyet göstermiştir. Arkeolog ve sanat tarihçisi Antal Hekler tarafından yönetilen enstitünün en önemli amacı Anadolu'daki kazı çalışmalarında ve İstanbul'un tarihî topografyasına yönelik araştırmalarda yer almaktır; böylece bursiyerler de bu amaç göz önünde bulundurarak seçilmiştir. Ancak savaş koşulları bu tür girişimleri imkânsız hale getirmişken, araştırmalar da yavaş yavaş İslam sanatına ve şehrin mimarisine doğru yönelmeye başlamıştır. Almanya'da eğitim gören Hekler'in sayesinde enstitünün araştırma ve konferans faaliyetlerine en yetkin Alman ve Avusturyalı bilim adamları da katılmış, aralarında özellikle arkeologların da olduğu Osmanlı çevreleriyle iyi ilişkiler kurulmuştur. Bunun sayesinde hem savaş sonrası olası Macar kazı çalışmalarına olumlu yaklaşım, hem de Hekler'in aracılık ettiği bir takasın sonucu olarak Müze-i Hümayun kayıp bir eserine kavuşmuştur. Beyoğlu'ndaki binada yapılan konferans sunumlarından beş tanesi kitap olarak yayımlanmış ve üç eserin daha çıkartılması gündemde olmuştur.

Fakat tüm olumlu ilerlemelere rağmen hem maddi sıkıntılar hem de bursiyerler arasında anlaşmazlıklar baş göstermiş, 1918'deki Mondros Mütarekesi sonucu Avusturya-Macaristan vatandaşları Osmanlı başkentini terk etmek zorunda kalmışlardır. Enstitünün tekrar açılması sürekli gündemdeyken, bu ancak 1930'lu yıllarda ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni başkenti olan Ankara'da gerçekleşebilmiştir. O günden bu yana Ankara Üniversitesi'ne dahil olan Hungaroloji Anabilim Dalı'nın yanı sıra 2013 senesinde İstanbul'da bir Macar Kültür Merkezi de açılmıştır. İlk nesil bursiyerlerin arzu ettiği, Anadolu'daki klasik dönem arkeoloji kazılarına Macar araştırmacıların katılımı ise hiçbir zaman gerçekleşememiştir.

59 Kaynaklara göre fotoğrafların diyozitifleri yine Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde bırakılmıştır ancak bugünlerde enstitü kütüphanesinde bulunmamaktadır.

60 Hungaroloji Enstitüsü'nün kuruluşuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Melek Çolak, "Atatürk, Macarlar ve Türk Tarih Tezi," *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 27 (2010): 371-402; Erdal Çoban, "Türkiye'de Bir Macar Türkolog: Tibor Halasi-Kun," *DTCF Dergisi* 56, no. 2 (2016): 413-439.

61 Antal Gönyei, der., *Dokumentumok Magyarorszáq nemzetközi kulturális kapcsolatainak történetéből (1945-1948)* (Budapeşte: Téka, 1988), 463 ve 472.

62 "Macar Kültür Merkezi Açıldı," *İhlas Haber Ajansı*, erişim tarihi 26 Ağustos 2020, <https://www.ih.com.tr/gaziantep-haberleri/macar-kultur-merkezi-acildi-629287/>.

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA)

BOA, BEO. (Bâb-i Âli Evrak Odası Arşivi Evrakı)

BOA, DH.EUM. 5.Şb. (Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 5. Şube Evrakı)

BOA, HR.SYS. (Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı)

BOA, MF.MKT. (Maarif Nezareti Maarif Mektubi Kalemi)

BOA, MV. (Meclis-i Vükelâ Mazbataları)

ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltára (ELTE EKL)

Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (KFL)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóintézet Művészettörténeti Intézete Levéltára (MTA BTK MI)

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (OSZK Kt)

Österreichisches Staatsarchiv/Haus-, Hof- und Staatsarchiv Ministerium des Äußern. Politisches Archiv (ÖStA. HHStA)

Yayımlanmış Birincil Kaynaklar

Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'dan Günümüze Türk-Macar İlişkileri. İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2016.

Bene, István. *Karácson Imre élete és művei (1863-1911)*. Győr: Különlenyomat a Győri Szemle, évi számából, 1936.

Glück, Heinrich. *Die beiden Sasanidischen Drachenreliefs: Grundlagen zur seldschukischen Skulptur*. İstanbul: Kaiserlich Osmanischen Museen, 1917.

—. *Das Hebdomon und seine Reste in Makriköy, Untersuchungen zur Baukunst und Plastik von Konstantinopel*. Viyana: Staatsdruckerei, 1920.

—. *Die Kunst der Osmanen*. Leipzig: Seemann, 1922.

—. *Die Kunst der Seldschuken in Kleinasien und Armenien*. Leipzig: Seemann, 1923.

—. *Probleme des Wölbungsbaues: Die Bäder Konstantinopels und ihre Stellung in der Baugeschichte des Morgen und Abendlandes*. Viyana: Halm & Goldmann, 1921.

—. *Török művészet / Türkische Kunst. Vortrag, gehalten in der Sitzung des Ungarischen Wissenschaftlichen Instituts in Konstantinopel am 5. Mai 1917*. Budapeşte; İstanbul: Franklin, 1917.

Gönyei, Antal, der. *Dokumentumok Magyarország nemzetközi kulturális kapcsolatainak történetéből (1945-1948)*. Budapeşte: Téka, 1988.

Hekler, Antal. *Emlékirat a Kiszásziában tervezett magyar tudományos ásatások szervezése tárgyában*. Budapeşte: Franklin, 1915.

—. *Isteneszmény és portrait a görög művészetben / Götterideale und Porträts in der griechischen Kunst. Vortrag, gehalten in der Sitzung des Ungarischen Wissenschaftlichen Instituts in Konstantinopel am 5. Mai 1917*. Budapeşte; İstanbul: Franklin, 1917.

—. *Museum für bildende Kunst in Budapest. Ausstellung thasischer Funde.* *Archäologischer Anzeiger, Beiblatt zum Jahrbuch des Archäologischen Instituts* 36, no. 3/4 (1921): 297-308.

Kós, Károly. *İstanbul: Şehir Tarihi ve Mimarisi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016.

—. *Sztambul, várostörténet és architektúra*. Budapeşte; İstanbul: Franklin, 1918.

Luttor, Ferenc. *Konstantinápoly*. Szombathely: Nemzedékek Sajtóvállalat, 1918.

Millingen, Alexander van. *Byzantine Constantinople. The Walls of the City and Adjoining Historical Sites*. London: J. Murray, 1899.

Moravcsik, Gyula. *Szt. László leánya és a bizánci Pantokrator-Monostor*. Budapeşte; İstanbul: Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet, 1923.

Mordtmann, J. Heinrich. *Adalék Buda 1526-iki elfoglalásához / Zur Kapitulation von Buda im Jahre 1526. Mitteilungen des Ungarischen wissenschaftlichen Istituts in Kostantinopel*. Budapeşte; İstanbul: Franklin, 1918.

Schrotty, Pál. "A török riviérán." *Katholikus Szemle* 32, no. 4 (1918): 336-350.

—. "Kiszászia szívében." *Katholikus Szemle* 31, no. 7 (1917): 599-614.

Az Est
 Budapesti Hírlap
 Ethnographia
 Magyar Iparművészet
 Neuigkeits-Welt-Blatt
 Pesti Hírlap
 Turán. ATuráni Társaság Folyóirata

İkincil Kaynaklar

- Ablonczy, Balázs. *Keletre Magyar! - A magyar turanizmus története*. Debrecen: Jaffa Kiadó, 2016.
- Arbanász, Ildikó ve György Csorba. "Magyar kutatók az isztambuli levél- és könyvtárakban a második világháború előtt." *A kísérlet folytatódik. II. Nemzetközi Vámbéry Konferencia*, derleyen Mihály Dobrovits, 7-46. Dunaszerdahely: Lilium Aurum, 2005.
- Ágoston, Gábor. "Siyaset ve Historiografi: Macaristan'da Türk ve Balkan Çalışmalarının Gelişimi ve İstanbul'daki Macar Araştırma Enstitüsü." *Türkler*, cilt 3, derleyen Hasan Celal Güzel, C. Cem Oğuz ve Osman Karatay, 92-98. İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Benkő, Samu, der. *Édes Idám. Kós Károly levelei feleségéhez*. Kolozsvár: Polis, 2011.
- Çoban, Erdal. "Türkiye'de Bir Macar Türkolog: Tibor Halasi-Kun." *DTCF Dergisi* 56, no. 2 (2016): 413-439.
- Çolak, Melek. "Atatürk, Macarlar ve Türk Tarih Tezi." *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 27 (2010): 371-402.
- . "İstanbul Macar Bilim Enstitüsü (1916-1918)," *Karadeniz* 3 (2009): 91-105.
- Csorba, György. "Az 1848-49-es törökországi magyar emigráció története." *Hadtörténeti Közlemények* 2 (1999): 352-398.
- Csorba, György, ve Gábor Fodor. "Mosony Lipót - történeti kutatás és magyar kultúrpolitika Konstantinápolyban 1914-1916." *Századok* 152, no. 2 (2018): 317-350.
- . "Lipót Mosony: Osmanlı İstanbul'unda Macar Tarih Araştırmaları ve Macar Kültür Siyaseti (1914-1916)." *Türk-Macar İlişkilerinin İzinde 20 Yıl. Prof. Dr. Melek Çolak Armağanı*, derleyen Yücel Namal, 249-272. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2020.
- Demirkan, Tarık. *Macar Turancıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2000.
- Dillon, Sheila. *The Female Portrait Statue in the Greek World*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Dölen, Emre. *İstanbul Darülfünunu'nda Alman Müderrisler 1915-1918*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Fodor, Gábor. "A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet megalapítása: titkos tárgyalások, tervek és kultúrdiplomácia." *Keletkutatás* (İlkbahar 2019): 97-106.
- Fodor, Pál. "Karácson Imre (születésének 125. évfordulóján)." *Keletkutatás* (Sonbahar 1989): 109-114.
- Germanus, Gyula. "Türk Darnay," *Keleti Szemle* 10 (1909): 341-344.
- Gümüş, Musa. *Osmanlı Modernleşmesinde Yabancılar: Leh ve Macar Mültecileri*. İstanbul: Libra Yayınları, 2019.
- "Macar Kültür Merkezi Açıldı." *İhlas Haber Ajansı*, 18 Aralık 2013. Erişim tarihi 26 Ağustos 2020.
<https://www.ihf.com.tr/gaziantep-haberleri/macar-kultur-merkezi-acildi-629287/>
- Maróti Géza emlékiratai. Lapis Angularis IV. Források a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből*. Budapest: Magyar Építészeti Múzeum, 2002.
- Mızrak, Sezgin Topal. "II. Abdülhamid Döneminde Türk-Macar Kültürel İlişkileri (Korvina Örneği)." Yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2017.
- Nagy, Norbert. *A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet története (1916-1918)*. Pécs: Balkán Füzetek, 2010.
- Nazır, Bayram. *Osmanlıya Sığınanlar: Macar ve Polonyalı Mülteciler*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2006.
- Nebioğlu, Osman. *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*. Ankara: İş Bankası Yayınları, 1986.
- Nyíri, Mária. "A Feridun Alapítványról." *Ósi Gyökér* 3 (2005): 33-39.
- Ormos, István. *Egy életút állomásai. Kmoskó Mihály. 1876-1931*. Budapest: METEM, 2017.
- Önen, Nizam. *İki Turan: Macaristan ve Türkiye'de Turancılık*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Pallag, Zoltán. "Posta Béla és a Magyar Keleti Archeológiai Intézet terve." *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 2002-2003*, derleyen Márta Sz. Máthé ve Márta Magyari, 117-134. Debrecen: Debreci Déri Múzeum, 2003.
- Saral, Emre. "Mondros Mütarekesi Sonrasında Türk Cephelelerinde Faaliyet Gösteren Avusturya-Macaristan Askerlerinin Memleketlerine Geri Dönüşleri," *19 Mayıs'ın 100. Yıldönümünde Atatürk ve Türk İstiklal Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, 586-98. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2020.
- Saral, Tosun, Emre Saral ve Fahri Sezer, haz. "Çaylak" Mehmet Tevfik, *Yâdigâr-ı Macaristan Asr-ı Abdülhamid Hân*. Ankara: Türk Macar Dostluk Derneği, 2009.
- Sezer, Yavuz. "Hungarian Orientalism, Turanism and Károly Kós's Sztambul (1918)." *Centropa* 7, no. 2 (2007): 136-152.
- Tóth, Gábor. "Az első külföldi tudományos intézet." *Századok* 129, no. 6 (1995): 1380-1395.
- Vincze, Zoltán. "A Keleti Intézet Posta Béla-i terve." *Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára*, derleyen Sándor Pál-Antal, Gábor Sipos, András W. Kovács ve Wolf Rudolf, 640-57. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2003.